

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора Зварича Романа Євгеновича
на дисертаційну роботу Лук'яненка Олександра Дмитровича
на тему: «Розвиток рибальства в секторальній структурі економіки ЄС»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Рибальство відіграє унікальну роль у вирішенні глобальної продовольчої проблеми. Специфікою рибальства є природно-кліматична залежність та географічна нерівномірність розподілу ресурсів, а також безпосередній вплив на водну- і біо- екосистеми. Рибальство характеризується неконтрольованою рухливістю, сезонною концентрацією і критичною наближеністю до територіально локалізованої інфраструктури та кінцевих споживачів. Саме тому, рибальство зумовлює, з одного боку, особливості підприємницької мотивації, стратегічної поведінки суб'єктів ринку, їх організаційних структур та бізнес-моделей, а, з другого – багаторівневу конфігурацію досить жорстких інституційно-регулятивних політик та практик. Як результат, сектор рибальства і аквакультури має важливе значення не лише для забезпечення ефективного функціонування європейського продовольчого ринку, а й у збалансованому розвитку територій та вирішенні їх соціально-економічних проблем, інтеграції країн-членів Європейського Союзу у глобальні логістично-інфраструктурні мережі.

Важливим завданням для України є модернізація систем державного управління водними біоресурсами та корпоративного менеджменту у цій сфері, адже реалізація подальших етапів євроінтеграційної стратегії нашої держави потребує врахування жорстких положень, норм і стандартів ЄС в рибальстві та аквакультурі. Саме такий вектор розвитку сприятиме підвищенню внутрішньої і міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного рибальства та пов'язаних з ним виробництв, сервісів та

інфраструктури. Тема дисертаційної роботи, в контексті дослідження ролі і місця рибальства у секторальній політиці ЄС та обґрунтуванні інституціональних та бізнес-моделей інтеграції вітчизняного рибного господарства у європейський та глобальний ринок, є актуальною.

Актуальність теми засвідчується також і тим, що отримані результати були використані при виконанні таких міжкафедральних науково-дослідних тем факультету міжнародної економіки і менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»: «Стратегії національного розвитку в парадигмі глобальної економічної політики (номер державної реєстрації 0111U7630), «Глобальна економічна інтеграція: стратегічні мотивації, формати, національні інтереси» (номер державної реєстрації 0116U001387) та під час реалізації грантового проекту Європейського Союзу: «Адвокація Європейської інтеграції» (№ 199755-LLP-1-2011-1-UA-AJM-MO).

Ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків та результатів дисертаційної роботи

Основні результати дисертаційної роботи автора повною мірою обґрунтовані. В основу дослідження покладено актуальні праці зарубіжних і вітчизняних науковців, які присвячені процесам розвитку глобального рибальства у парадигмі сталого розвитку, розкритті його потенціалу у вирішенні продовольчої екологічної та соціальної проблем та визначенні місця європейського рибальства в секторальній структурі економіки ЄС.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується використанням широкої інформаційної бази за темою дисертації, зокрема матеріалів монографічних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики глобального рибальства та аквакультури, їх природно-географічного, інституційно-інфраструктурного та ринкового бізнес-середовища, законодавчо-нормативні акти і статистичні дані країн ЄС та України, офіційні публікації міжнародних організацій (ООН, ОЕСР, СОТ,

ФАО, МВФ, Групи Світового банку, Європейської комісії, ЄБРР та ін.), матеріали Римського Клубу, Світового економічного форуму, Всесвітнього фонду дикої природи, світових ділових журналів (The Economist, Fortune та ін.), офіційні сайти транснаціональних корпорацій, публічні результати наукових досліджень Інституту рибного господарства Національної академії аграрних наук України, Національного університету біоресурсів і природокористування України та Київського національного економічного університету імені Вадима гетьмана.

Автором дисертації чітко окреслено мету та завдання дослідження, обґрунтовано теоретичні і методичні підходи щодо їх виконання, розроблено та апробовано відповідні пропозиції, які у своїй комплексності є науковим шляхом вирішення окреслених проблем. Особливо варто відмітити, що завдання дослідження, положення наукової новизни і висновки дисертації є логічно взаємопов'язаними. Результати дослідження отримані автором особисто. З праць, опублікованих у співавторстві, дисертантом використано лише ті положення та ідеї, що є результатом його особистих досліджень.

Дисертаційна робота Лук'яненка О. Д. є оригінальною науковою працею, яка виконана на належному теоретичному і прикладному рівні. Вона характеризується послідовною структурною побудовою, є комплексним і завершеним науковим дослідженням. Зміст роботи та широке висвітлення проблеми свідчать про різносторонню і, водночас, комплексну наукову компетентність її автора. На користь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків і результатів дисертаційної роботи свідчить застосування сукупності принципів, прийомів наукового пізнання та дослідження, загальнотеоретичних, спеціальних та міждисциплінарних методів, а саме: теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу, історико-логічного, абстрагування, індукції і дедукції, факторного та економіко-статистичного порівняльного аналізу, математичного моделювання, експертних глобальних, європейських і національних оцінок і прогнозів у досліджуваній сфері.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та результатів дисертаційної роботи підтверджується і тим, що вони розглянуті та схвалені на міжнародних, всеукраїнських та міжвузівських науково-практичних конференціях.

Структура дисертаційної роботи та зміст її основних положень

Робота складається із вступу, трьох розділів (10 підрозділів), висновків, списку використаної літератури, додатків; основний текст дисертації викладено на 164 сторінках, він містить 21 таблицю на 12 стор. і 38 рисунків на 20 стор., 10 додатків на 25 сторінках, а також список використаних джерел із 201 найменування на 20 сторінках.

У першому розділі досліджено роль ресурсного забезпечення, економічного розвитку у парадигмі сталого розвитку і актуалізовано проблему глобальної продовольчої безпеки (с. с. 36-37), оцінено потенціал рибальства з визначенням його ролі і функцій у глобальній економіці (с. с. 44-52), виявлено умови, імперативи та специфіку формування системи управління глобальним рибальством і аквакультурою (с. с. 71-73).

Другий розділ присвячено ілюстрації етапів становлення сучасної політики ЄС у сфері рибальства та її завдань і перспективних пріоритетів (с. с. 83-89), проведенню комплексного аналізу рибного ринку Євросоюзу і окремих його сегментів (с. с. 93-97), виявленню специфіки організації і багаторівневого регулювання європейського рибальського бізнесу (с. с. 115-119).

У третьому розділі оцінено національний потенціал рибальства і аквакультури (с. с. 129-135), охарактеризовано процес і виявлено проблеми імплементації норм та стандартів Євросоюзу в рибному господарстві України (с. с. 148-151), обґрунтовано напрями та механізми розвитку експортного рибогосподарського потенціалу України (с. с. 155-162), запропоновано модель прогнозування видобутку продукції рибного господарства (с. с. 174-175).

Наукова новизна положень, висновків та результатів дисертації

У дисертаційній роботі Лук'яненка О. Д. сформульовано та обґрунтовано низку положень, висновків і рекомендацій, що відзначаються науковою новизною та мають практичну спрямованість. Представлені результати, що містять наукову новизну викладено коректно, послідовно і системно.

Зокрема, дисертант сформулював підходи до дослідження розвитку глобального рибальства у парадигмі сталого розвитку, розкрито його потенціал у вирішенні продовольчої екологічної та соціальної проблем, визначено місця європейського рибальства в секторальній структурі економіки ЄС, а також обґрунтовано напрями, пріоритети та інструменти інтеграції рибного господарства України у європейський господарський аквасистемний простір.

Дисертантом уперше на системному рівні обґрунтовано таксономічну модель глобального рибальства, що має міжсекторальну сутність і багатофункціональне призначення, з ідентифікацією його: ресурсної (океани і моря, внутрішні водойми, плантації аквакультури) і технічної (плаваючі засоби, гідроакустика, портова інфраструктура, цифрові системи) баз; технологічних ланцюгів первинної і вторинної переробки продуктів промислового і любительського рибальства, а також браконьєрства; інструментів багаторівневого регулювання (квотування, інституційні рекомендації і поради, правові, екологічні, морально-етичні та субсекторальні обмеження, політичні преференції та добровільні обмеження); взаємопов'язаних економічних форматів (економіка рибальства, морська, блакитна та біоекономіка); дослідницького, експертного, конфліктологічного моніторингу розвитку та прогностичного потенціалу (с. с. 43-45).

В роботі уперше обґрунтовано необхідність і доцільність інституційного, функціонального, організаційного і регулятивного виокремлення у рибальстві на ряду із природнім промислом – аквакультури і

проведено класифікаційну ідентифікацію її категорій (внутрішніх природних, штучних та комбінованих водойм і морських, прибережних і комбінованих територій), типів (із застосуванням та без застосування кормів), видів (кісткові риби, ракоподібні, молюски, інші водні тварини, водорості), а також споживчих призначень продукції (продовольча, непродовольча, подвійного використання) (с. с. 53-54).

В дисертації уперше, з урахуванням глобальних трендів, викликів і загроз, обґрунтовано методологічну основу, з одного боку, мезо-, макро-, мета- та мегарівневого управління рибним господарством, а з, іншого – науковим підґрунтям трансформації стратегій і бізнес-моделей рибної індустрії в аквакультуру (с. с. 72-74) та парадигмі глобального сталого розвитку (с. 36).

Здобувачем удосконалено ідентифікацію політики рибальства та аквакультури в системи секторальних та горизонтальних політик ЄС (с. с. 79-84), розкриття етапів її становлення і трансформації: регулювання відповідно до Договору про Європейське економічне співробітництво (1957–1970 рр.); формування правової основи функціонування спільного ринку продукції рибальства (СПР) (з 1970 р.); реформування СПР з упровадженням системи управління рибними ресурсами (1983–1992 рр.); впровадження критеріїв «інтенсивності рибного промислу» та практики ліцензування рибогосподарської діяльності (1992–2002 рр.); запровадження стратегічного підходу в управлінні водними біоресурсами, включаючи довгострокові плани їх відновлення (2002–2013 рр.); запровадження нових принципів функціонування СПР (вільного доступу, сталого розвитку, обережності, стабільності, транспарентності), встановлення сучасного режиму СПР (2013–до сьогодні) (с. с. 84–88); оцінено рівень досконалості інституційної моделі рибальського сектору ЄС щодо дієвості розподілу національних і наднаціональних компетенцій (с. с. 90–91), і (с. с. 102-104) оптимальності його фінансування (с. с. 98–101).

В роботі удосконалено сутнісну характеристику європейського ринку продукції рибальства і аквакультури, якому притаманні інституціональна визначеність, структурно-сегментна детермінованість, багаторівневе регулювання у всьому циклі виробничо-відтворювального процесу (с. с. 105–118). Здійснено його позиціонування у системі національних, регіональних і глобальних ринків продовольства, землі, природних насамперед рибних ресурсів, праці (безпосередній взаємозв'язок); фінансів, інвестицій, інновацій (опосередкований взаємозв'язок) (с. 106).

Дисертантом доведено критичну важливість для функціонування цього ринку природно-географічної, науково-дослідної, виробничої, логістично-транспортної, інституційної та інформаційної інфраструктури та визначено ключові фактори її формування і розвитку: економічні (зростання попиту і пропозиції, вимогливості споживчих вподобань, поглиблення міжкраїнової виробничої кооперації, стандартизації якості, загострення конкуренції за глобальні водні і аквакультурні біоресурси); екологічні (посилення негативного впливу на аквасистему); технологічні (автоматизація рибної індустрії, інтернет-торгівля, інноватизація логістики і подовження термінів зберігання продукції); політичні (лібералізація внутрішнього спільного ринку при збереженні транскордонних бар'єрів і державного протекціонізму); інституційні (переважно наднаціональне регулювання рибальства і стану аквасистеми) (с. с. 120–121);

В дисертації оцінено невідповідності масштабів, динаміки і продуктивності рибного господарства України (с. с. 131–132) її наявному внутрішньому і зовнішньому потенціалу (с. 137) та визначено і охарактеризовано проблеми регресу галузі: об'єктивні (складність геополітичного і геоекономічного позиціонування суверенної України і оцінки її водного і рибо ресурсного потенціалу, недостатня якість і темпи ринкового трансформування, перманентність кризових і форсмажорних впливів); переважно суб'єктивні (відсутність довготермінової стратегії розвитку національного рибо господарства і відповідних державних програм,

застаріла система мікро- та макроуправління рибальством, корупційна тінізація; відсутність стимулювання аквакультури) (с. с. 140-141). В роботі запропоновано комплекс заходів організаційно-кадрової модернізації національного рибного господарства, що забезпечать, з одного боку, послаблення державної регулятивно-контрольної і моніторингової функцій та їх професіоналізацію, а з іншого – суттєве збільшення виробництва продукції промислового рибальства і аквакультури при нарощуванні продуктивного потенціалу національних водних біоресурсів (с. с. 148–149).

В дослідженні набула подальшого розвитку оцінка ключових довготермінових кількісних і якісних трендів розвитку зовнішньої торгівлі продукцією рибальства України і ЄС (с. с. 154–159) з урахуванням секторальних особливостей, регуляторних норм та інструментів (с. с. 159–160). Автором виявлено критичні проблеми її недостатньої масштабності, динаміки та структурної збалансованості та обґрунтовано шляхи їх розв’язання насамперед для ефективного імпортозаміщення і нарощування українського експорту; аргументовано, що необхідність дотримання норм і стандартів ЄС стосовно сертифікованої легальності вилову риби, маркування рибопродуктів щодо якості, екологічності, безпеки споживання створює короткотермінові труднощі, однак у перспективі сприятиме зростанню внутрішньої і зовнішньої конкурентоспроможності українського рибальства і аквакультури (с. с. 160–161, 178);

В роботі набула подальшого розвитку система моделей прогнозування промислового вилову риби і морепродуктів із новизною, яка полягає у поетапній кластеризації країн за показниками динаміки вилову риби із застосуванням інструментарію карт самоорганізації Кохонена (с. с. 167–173), що надало можливість виокремити кластер країн, промисловий вилов риби яких подібний до України; на цій основі виявлено закономірності у динаміці вилову риби і морепродуктів, суттєві для адекватного прогнозування з метою підвищення обґрунтованості управлінських рішень у рибальському секторі (с. с. 174–177).

Аналіз змісту дисертації свідчить, що на основі проведеного дослідження отримані науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують важливу проблему, що має суттєве значення для такого напрямку як міжнародні економічні відносини.

Практична та теоретична цінність положень, результатів та висновків дисертаційної роботи

Практичну цінність дисертаційної роботи мають отримані наукові результати, що можуть бути використані у діяльності органів державної влади, а також суб'єктів підприємницької діяльності. Окремі положення дисертаційної роботи були використані у практичній діяльності Державного агентства рибного господарства України, Державного підприємства «Укрриба», Асоціації «Укррибспілка», ГО «Фундація сприяння Європейській інтеграції». Результати дисертаційної роботи знайшли застосування в навчальному процесі при підготовці бакалаврів і магістрів на факультеті міжнародної економіки і менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисциплін «Європейський бізнес» та «Європейське бізнес-середовище» та при проведенні тренінгів у межах міжнародного проєкту TEMPUS IV «Розвиток та вдосконалення університетського управління в галузі міжнародних зв'язків».

Повнота викладу положень, висновків та рекомендацій дисертації в опублікованих наукових працях

За результатами виконання дисертаційної роботи автором опубліковано 13 наукових робіт, з них 1 колективна монографія, 1 стаття у періодичному науковому виданні іншої держави, яке входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 4 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 7 в інших виданнях. Окрім того, наукові публікації дисертанта мають широку

географію та разом з авторефератом повною мірою відображають зміст дисертаційної роботи. Огляд публікацій автора дозволяє зробити висновок про повноту викладу основних наукових положень його дисертаційної роботи у науковій літературі. Кількість публікацій є достатньою для висвітлення відповідно до вимог результатів дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Відповідність теми дисертації профілю спеціальності

Дисертація виконана державною українською мовою, якою автор володіє на високому професійному рівні. Стиль дисертації відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня, а також відзначається логічністю, послідовністю, системністю й обґрунтованістю. Структура дисертації цілком узгоджується з її назвою, метою і завданнями дослідження. Зміст та результати роботи відповідають профілю спеціальності 08.00.02 – світове господарство та міжнародні економічні відносини.

Автореферат повністю відображає основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи і є ідентичним з результатами дисертації.

Зауваження до дисертаційної роботи та дискусійні положення

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу варто звернути увагу на певні недоліки та дискусійні положення.

– по-перше, вважаючи на загалом логічну структурну побудову дисертації, дещо відірваним від контексту дослідження виглядає матеріал стосовно формування людського капіталу (с. с. 33-34). Разом із тим, цікавий авторський підхід щодо систематизації та природних ресурсів (рис. 1.2) не знайшов у подальшому адекватного темі дослідження відображення;

– по-друге, в роботі автор використовує широкий спектр різних понять (рибальство, рибне господарство, рибна індустрія), не даючи повних визначень у порядку їхнього використання у дисертаційній роботі, зокрема, тлумачення рибогосподарського комплексу наводиться лише на с. 127;

– по-третє, дослідницьку увагу автор справедливо, на наш погляд, зосереджує на спільних секторальних політиках ЄС, на сторінках 78-83 наводить їх класифікації та виокремлює дискусійні питання. Однак залишається не зрозумілим, якого розподілу він дотримується, виходячи із міжсекторальної специфіки рибальства, про яку обумовлено в дисертації;

– по-четверте, описовими, на нашу думку, є перелічення десятків українських громадських організацій, що опікуються питаннями рибальства (с. 151) за відсутності їх інституційно-функціонального позиціонування між державою і ринком, яке могло би мати вагому «оптимізаційну» користь;

– по-п'яте, у безсумнівно цікавій і продуктивній авторській економетричній моделі, що базується на картах самоорганізації Кохонена, важко сприймається комп'ютерна графіка (рисунки 3.12 і 3.14), які, на наш погляд, потребують більш детального опису та використання відповідних аббревіатур.

Незважаючи на зазначені вище зауваження та дискусійні питання, дисертаційна робота заслуговує позитивної оцінки та містить наукову і практичну цінність у сформульованих положеннях, висновках і рекомендаціях.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Лук'яненка Олександра Дмитровича «Розвиток рибальства в секторальній структурі економіки ЄС» є самостійною і завершеною науковою працею, яка виконана на актуальну тему, характеризується новизною, має теоретико-методологічне і практичне значення. Отримані нові науково обґрунтовані результати в сукупності вирішують важливу наукову проблему – комплексне дослідження рибальства, його ролі і місця у секторальній політиці ЄС, а також пошук та обґрунтування інституціональних та бізнес-моделей інтеграції вітчизняного рибного господарства у європейський та глобальний ринок.

Роботу виконано на високому науковому рівні, вона вирізняється серед інших робіт новизною підходів до вирішення поставлених завдань. Структура дисертації логічна, матеріал викладено послідовно, доступно для сприйняття. Обрану тему розкрито, поставлену мету досягнуто, завдання роботи – вирішені.

Таким чином, за результатами вищенаведеного слід констатувати, що дисертація є завершеною науково-дослідницькою роботою та за своїм змістом і структурою відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, які висуваються до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, у тому числі п. п. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р., а її автор – Лук'яненко Олександр Дмитрович – заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світова економіка і міжнародні економічні відносини.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин
Західноукраїнського
національного університету**

Роман ЗВАРИЧ

**Вчений секретар
Західноукраїнського
національного університету**

Марія МУДРАК